

Xalq Cümhuriyyətində insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində demokratik qanunlar qəbul edilib

“Azərbaycan” sözü də, ilk dəfə olaraq, təkcə coğrafi ərazi kimi deyil, həm də dövlət adı statusunda, məhz Cümhuriyyət dövründə rəsmiləşdi. Respublika quruluşu bu demokratik dövlətdə öz zamanını xeyli qabaqlamışdı. O vaxtlar, nəinki Şərqi, hətta inkişaf etmiş Avropa ölkələrinin çoxunda demokratik parlament və digər dövlət təsisatları tam təşəkkül tapmamışdı. Azərbaycan parlamenti hələ o zaman çoxpartiyalı sistem üzrə formalaşmağa başlamışdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini ərəsəyə gətirən fədakar insanlar mükəmməl təhsil almış, öz dövrünün sivil dəyərlərinə yiyələnmiş, ictimai fikrin yüksəlişinə ciddi şəkildə təsir göstərməyi bacaran, həm də dövlət quruculuğunun ilk çətin mərhələsində atdıqları addımların məsuliyyətini dərk edən, bununla belə tələyüklü məsələlərdə qətiyyətli qərarlar qəbul etməkdən çəkinməyən sağlam və mübariz fikir sahibləri idi. Onların bir çoxu, nəinki Azərbaycanda, ümumən türk dünyasında və islam Şərqiində milli düşüncə və dövlətçilik hərəkatının inkişafına təkan vermiş ideoloqlar idilər. Milli dövlətimizin uğrunda bayrağını ilk dəfə qaldıran bu istiqlal mücahidləri üç aparıcı istiqamətdə - siyasət, mədəniyyət və cəmiyyət quruculuğu sahəsində sonrakı bütün inkişafımıza əhəmiyyətli təsir göstərən və nəhayət, Sovet İttifaqının dağıldığı ərəfədə milli müstəqillik hərəkatına ruh və ideya daşıyan fəaliyyətlərin təməlini qoymuşdular. Onların fədakar təşəbbüsləri nəticəsində, suveren dövlətçilik atributlarımızın yaranması, Azərbaycan türkcəsinin dövlət dili statusunda qəbul edilməsi, milli-mənəvi dəyərlərimizin, ədəbiyyat və mədəniyyətimizin, maarif və məktəb işinin, milli ideologiyamızın inkişafı istiqamətində böyük uğurlar qazanılmışdı. Cümhuriyyət hərəkatı, sözün əsl mənasında, milli fikir intibahına yol açdı. Çarizmin devrilməsindən sonra Azərbaycanda yaranmağa başlayan müxtəlif siyasi partiya və təşkilatların azad fəaliyyətinə meydan verildi. Milli demokratiyanın müstəqil mətbuatı təşəkkül tapdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə iki dəfə hökumət başçısı seçilmiş Nəsim bəy Yusifbəylinin rəhbərliyi və təşəbbüsü ilə 1919-cu il 15 oktyabrda mətbuat haqqında qanun qəbul edilmişdi. Həmin illərdə Azərbaycanda səksəndən çox qəzet

və jurnal dərc edilirdi. Azərbaycan kapitalı milli iqtisadiyyatın inkişafında necə böyük rol oynayırdısa, eyni dərəcədə maddi və mənəvi sərvətlərimizin yaranılmasında diqqətəlayiq işlərə və böyük xeyriyyəçilik məqsədlərinə sərf olunurdu. Bakıda estetik mədəniyyətin ən yüksək tələblərinə cavab verən memarlıq layihələri həyata keçirilir, nadir memarlıq nümunəsi olan tikinti işləri aparılırdı. Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Musa Nağıyev, Murtuza Muxtarov, Şəmsi Əsədullayev və başqa sərvət sahibləri öz vətəndəşlərinin millətə təbəqəsi naminə maarifçilik və quruculuq məqsədlərinə əhəmiyyətli yardımlar ayırırdılar. Azərbaycan ziyalılarının yaradıcılıq potensialı artıq özünün nəyə qadir olduğunu göstərirdi. Millətin bütün enerjisi yeni Azərbaycan dövlətinin, onun siyasi təsisatlarının, təhsil sisteminin, hərbi qüvvələrinin, inzibati ərazi vahidlərinin yaranmasına yönəldilmişdi. Cümhuriyyət dövründə Dövlət Bankı, 40 minlik nizami ordu, Azərbaycan Teleqraf Agentliyi yaradıldı, pul-poçt markaları buraxıldı, Yelizavetpol yenə də Gəncə, Qarayagın isə Cəbrayıl adlandırıldı. Orden, medal, gerb, himn, üçrəngli və səkkizguşəli bayraq qəbul olundu.

Müəllifin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycanın Rusiya imperiyasına birləşdirildiyi, təqribən bir əsrlik dövrdə, çarizm burada davamlı ruslaşdırma siyasəti aparmış, ölkəni akkulturasıyaya məruz qoymuşdu. Yerli mədəniyyət gəlmə mədəniyyətin təsiri altına salınmışdı. Bu prosesini dayandırmaq və milli mədəniyyət-dil quruculuğu sahəsində köklü islahatlar aparmaq, dövlət idarəçiliyini azərbaycanlaşdırmaq kimi mühüm tarixi vəzifə də istiqlalçıların çiyinə düşürdü. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti rəhbərlərinin apardığı məqsədəyönü siyasət nəticəsində, dövlət idarələri tədricən milli dil praktikasına yiyələnməyə başlamışdı. Məhz həmin dövrdə milli kadrların məsul vəzifələrə gətirilməsi ənənəsi yarandı. Milli kadrların formalaşmasına, ümumən, xalqın savadlanmasına böyük ehtiyacın olduğunu dərk edən Azərbaycan hökumətinin başlıca vəzifələrindən biri də xalq maarifinin inkişafı, xüsusilə, ali təhsil müəssisələrinin yaradılması idi. 1919-cu ildə Bakıda Dövlət Universiteti, müəllim kadrları hazırlayan Darülmüəllim açıldı. Firudin bəy Köçerlinin rəhbərliyi ilə Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının Azərbaycan bölməsi Gürcüstanın Qori şəhərindən Qazaxa köçürüldü. Yüz nəfər tələbə ali təhsil almaq məqsədilə xarici ölkə

lərə göndərildi. Məktəblərin milliləşdirilməsinə, latın əlifbasına keçmək üçün hazırlıq işlərinə başlandı. 1919-cu ildə artıq Azərbaycanda 700-ə qədər məktəb vardı. Uğurlu təhsil siyasəti nəticəsində, hələ köhnə düşüncənin hökm sürdüyü bir şəraitdə, qızların məktəbə cəlb olunmasına nail olundu. 50 minə yaxın şagird kontingentinin 2 mini qızlardan ibarət idi. Cümhuriyyət düşüncəsi milli olduğu qədər də, özünü təsdiq iradəsinə sahib olduğu qədər də ümumbəşəri səciyyə daşıyırdı. Azərbaycan ideologiyası hələ əsrin əvvəllərindən bu istiqamətə tuşlanmışdı. Cümhuriyyət qurucularının bir çoxu, həqiqətən, universal şəxsiyyətlər idi. Onlar ölkənin ictimai, siyasi, mədəni həyatında fəal iştirak edir, dövrü mətbuatda fəal çıxış edir, cəmiyyətdə fikir mübadiləsinə geniş meydan açırdılar. Təsədüfi deyil ki, o dövrdə dünya mədəniyyətinin bir sıra dahi sənətkarlarının - Firdovsi, Sədi, Rumi, Xəyyam, Şekspir, Molyer, Bayron, Hüqo, Puşkin, Krilov, Tolstoy və başqalarının əsərləri (əksəriyyəti orijinaldan olmaqla) Azərbaycan dilinə tərcümə edilir, oxunur və yayılırdı. Milli mədəniyyət quruculuğu sahəsində görülən işlər incəsənət dünyasını da hərəkətə gətirmişdi. Yaradıcılığın qaynar mühitində Dövlət Teatrı, “İstiqlal” Muzeyi, sənətkarlıq emalatxanaları fəaliyyətə başladı. 1919-cu ilin dekabrında açılmış “İstiqlal” Muzeyində milli dekorativ-sənət nümunələri, xalça və tikmələr, silahlar, əlyazmalar, kitablar, “Qurani-Kərim”in nadir nüsxələri toplanmışdı. “Molla Nəsrəddin”, “Zənbur” jurnalları ictimai satiranın klassik nümunələrini yaradırdılar. Satirik qrafikanın banisi Əzim Əzimzadənin bir karikaturasında cəlbəndə Denikini, Kolçak, və Andraniki gəzdiren ingilis qəsbkarı təsvir olunmuşdu. Bu, Azərbaycan sənətkarının öz dövründə cərəyan edən hadisələrə çox kəskin reaksiyasını sərgiləyirdi. Milli rəssamlıq, teatr və musiqi sənətinin inkişafı onları yaradan ilk azərbaycanlı peşəkarların coşqun fəaliyyəti ilə bağlı idi. “Leyli və Məcnun” kimi zərif klassik operanın yaradıcısı Üzeyir bəy Hacıbəyov həm də Dövlət himninin, inqilabi marşların müəllifi idi. Dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyov və həmin himnin sözlərinin müəllifi Əhməd Cavad, artistlərdən Hüseyn Ərəblinski, Hüseynqulu Sarabski teatr və musiqimizin inkişafı sahəsində qızgın fəaliyyət göstərirdilər. Əzim Əzimzadə “Otello”, “Aşıq Qərib”, “Dəmirçi Gavə” tamaşalarının bədii tərtibatını hazırlamışdı. Bəhrüz Kəngərli



**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Naxçıvan Teatrında “Hacı Qara” tamaşasına tərtibat vermişdi. Beləliklə, milli mədəniyyətin bütün sahələrini inkişaf etdirməyin yaradıcı pafosu, təbii ki, istiqlal ideallarını geniş xalq kütlələrinə çatdırmaqda məqsədyönlü fəaliyyətlərin birləşmiş enerjisindən doğurdu. Cəmi 23 ay içərisində bu qədər geniş və hərtərəfli fəaliyyətin təmin olunması xalqın ziyalı və ləyaqətli övladlarının Azadlıq və İstiqlal ideallarına sədaqətinin, öz həyat yollarını bütün bir millətin mübarizə yoluna bəstə bir millətin mübarizə yoluna çevirə bilməyin və bu müqəddəs yolda hər cür fədakarlığa hazır olmağın ən parlaq təcəssümü idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti təkcə suveren respublika qurmaq, milli siyasət və mədəniyyət təsisatlarını ərəsəyə gətirmək təcrübəsini yaratmadı, həm də ən çətin tarixi zamanda yenilməz mənəviyyatın gücünü göstərmək, dövlətçilik əxlaqının müqəddəs dəyərlərini qorumaq ənənəsini yaratdı. Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev, məhz bu keyfiyyətlərinə görə Cümhuriyyət tariximizə istiqlaliyyətimizin sübhü kimi yüksək dəyər vermişdir. Cümhuriyyətlə təməli qoyulan suveren və demokratik respublika quruculuğu ənənəsi Ulu Öndər Heydər Əliyevin həm sovet dövründəki rəhbərliyi illərində, həm müstəqil dövlətimizin başçısı olduğu ən yaxın tariximizdə, həm də Azərbaycan Res-

publikasının Prezidenti İlham Əliyevin yeritdiyi böyük inkişaf siyasətinin uğur qazanan hər mərhələsində davam etdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixinin hər bir səhifəsi bütün azərbaycanlılar üçün olduqca əzizdir”. “İstiqlal mücahidlərinin qurduğu dövlətin cəmi 23 ay yaşamasına baxmayaraq, milli özünüdərkən gerçəkləşməsinə böyük təsir göstərmişdir”.

Ulu Öndər Heydər Əliyev AXC liderlərinin fəaliyyətlərini (o cümlədən, milli və insan haqlarının müdafiəsi sahəsində) yüksək dəyərləndirərək demişdir: “1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan istiqlaliyyətinin elan edilməsində, Xalq Cümhuriyyətinin təşəkkül tapmasında və fəaliyyət göstərməsində cümhuriyyətə rəhbərlik etmiş şəxslərin - Əlimərdan bəy Topçubaşovun, Məmməd Əmin Rəsulzadənin, Fətəli xan Xoyskinin, Nəsim bəy Yusifbəylinin, Səməd bəy Mehmandarovun, Əliağa Şıxlınskinin və başqalarının böyük xidmətləri olmuşdur. Bu görkəmli dövlət xadimlərinin, vətənpərvər ziyalıların, peşəkar hərbiçilərin adları xalqımızın yaddaşına əbədi həkk olunmuşdur”.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru